

## ЕЛЕКТРОННИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК ЧИ ПІДРУЧНИК: ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ

© Фіголь Н. М., 2012

**У статті йдеться про необхідність чіткого розмежування термінологічного апарату електронного навчального дискурсу: виокремлюються терміни «електронне видання», «електронний навчальний посібник», «електронний підручник», «електронний довідник».**

**Ключові слова:** українська мова, термінологія, електронний дискурс, електронне видання, електронний навчальний посібник, електронний підручник, електронний довідник.

**The article focuses on the need for a clear separation of terminology e-learning discourse distinguished the terms «electronic publishing», «electronic textbook», «electronic book», «electronic directory».**

**Keywords:** Ukrainian language, terminology, electronic discourse, electronic publishing, electronic textbook, electronic textbook, electronic directory.

Глобалізація знань, швидкі темпи накопичення та поширення інформації, що спостерігаються останні десятиліття з винайденням та розвитком комп'ютерних технологій, викликають появу нових підходів до навчального процесу. Реципієнт інформації вже не в змозі накопичувати величезну кількість знань та інформації, які поповнюються досить стрімко. Укладені в минулому столітті підручники та посібники швидкими темпами застарівають. Ці процеси спричинюють пошуки нових форм накопичення та подання інформації. На допомогу сучасному навчальному процесу прийшов новий вид навчальної літератури – електронне навчальне видання (ЕНВ). Оскільки цей інформаційний продукт досить новий, варто визначитися з термінологічною базою, а далі виділити основні ознаки, характеристики. Таким чином, мета статті – уникнути неоднозначного тлумачення понять, спростувати помилкові слововживання та сформулювати робоче визначення понять «електронний навчальний дискурс», «електронний навчальний посібник», «електронний підручник».

Проблеми теорії та практики створення електронних підручників і посібників досліджували українські й зарубіжні вчені, зокрема Л. Гризун, М. Беляев, В. Вимятін, С. Григор'єв та ін., Ю. Древе, М. Нельсон, С. Сисоева, О. Шмегера та ін. ЕНВ із соціально-гуманітарних дисциплін аналізували К. Блінова, О. Кирилов, Н. Самаріна, Т. Антонова, О. Харитонов, О. Штомпель і Л. Штемпель та ін.

Розглядатимемо електронні видання в рамках електронного навчального дискурсу, який розумітимемо як складне соціокомунікативне явище, що складається з учасників комунікації (комунікант 1 (автор), комунікант 2 (редактор), комунікант 3 (програміст), реципієнт), має два тексти – первинний та вторинний (електронний), що породжені екстралінгвістичними факторами (знання про світ, потреби, настанови і конкретні цілі комунікаторів).

Складовими електронного навчального дискурсу є електронні видання загалом та електронні навчальні посібники зокрема.

На сьогодні спостерігається неоднозначність у тлумаченні понять «електронний підручник», «електронний посібник», «електронне видання».

Існують лише поодинокі статті, присвячені цьому питанню, спрямовані викласти поради щодо укладання конкретного посібника, покликані допомогти користуватися окремим електронним

виданням, а також підкреслити важливість використання комп'ютерних технологій та електронних видань в окремій галузі знань.

Зокрема, О. М. Алексєєв у статті «Відмітні класифікаційні ознаки електронних навчальних видань для інженерних спеціальностей» наводить класифікаційні ознаки, що відображають ті або інші специфічні особливості електронних видань, орієнтованих на застосування в навчальному процесі інженерних спеціальностей, перераховує дидактичні особливості й можливості ефективного застосування навчальної літератури при підготовці фахівців машинобудівного профілю в технічному університеті [1].

А. В. Литвин у статті «Електронні навчальні посібники і підручники для ПТНЗ» розкриває особливості підготовки, шляхи упровадження та перспективи використання електронних навчальних видань (навчальних посібників і підручників) у підготовці кваліфікованих робітників. Дослідник стверджує, що «українська професійно-технічна освіта переживає критичну нестачу сучасних структурованих навчальних матеріалів, які відповідали б вимогам Міністерства освіти і науки України та потребам учнів і викладачів. Цей дефіцит доцільно компенсувати компактними навчальними виданнями в електронному вигляді» [2].

При цьому вчений електронне навчальне видання розглядає як програмний педагогічний засіб отримання знань, до складу якого входять два компонента: електронна та друкована книга. На його думку, «електронна книга є автоматизованим варіантом друкованого видання, який передбачає збереження структури книги і надає додаткові можливості, які реалізуються через гіпертекст і мультимедіа» [2].

Більше того, електронний підручник дослідником сприймається в широкому розумінні як «програмно-методичний комплекс, що дозволяє самостійно вивчати певний навчальний курс або його розділ і який об'єднує за змістом: підручник, довідник, задачник і лабораторний практикум».

Тобто таке розуміння поняття «електронний підручник» взагалі змінює традиційне визначення поняття «підручник» як такий та руйнує межі між поняттями «підручник», «довідник», «задачник» і «лабораторний практикум».

На нашу думку, не варто розширювати поняття аж до їхньої підміни, адже це лише вносить плутанину в термінологічний апарат та порушує закони творення термінології (коли загальне береться за часткове і навпаки).

Мабуть, доцільніше в широкому розумінні вжити термін «електронне видання» і не підмінювати його «електронним підручником».

Тому, щоб вийти із цього термінологічного хаосу, звернемося до стандартів та законодавства.

Відповідно до міждержавного стандарту ГОСТ 7.60-2003, що регламентує терміни й визначення в описі основних видів видавничої продукції, до традиційного підручника віднесено «навчальне видання, що містить систематичне подання навчальної дисципліни, її розділу, частини, що відповідає навчальній програмі, і офіційно затверджене як зазначений вид видання» [6]. Водночас електронний підручник безпосередньо не віднесений до навчальної літератури, немає прямих вказівок на те, що саме вважати за електронний підручник, і в розділах наказу Міністерства освіти і науки України № 537 від 17.06.2008 «Про затвердження Порядку надання навчальної літератури, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України», що регламентують поняття електронних засобів загального й навчального призначення, відео- та аудіозасобів навчання.

О. М. Алексєєв у згаданій вище праці справедливо зауважує, що за умов, коли бракує затверджених класифікаторів, віднесення видань на електронних носіях до електронного підручника стає прерогативою розробників, які, не маючи точних орієнтирів, помилково або свідомо підвищують їх статус. Тому в кожному окремому ВНЗ вимушені вводити власні стандарти й класифікатори електронних засобів методичного забезпечення навчального процесу, при цьому не виключено, що положення про вимоги до електронних видань у різних установах будуть суттєво відрізнятися (що далі ми прослідкуємо на визначеннях з положень Львівської політехніки та НТУУ «КПІ»). Більше того, іноді як електронний підручник можуть визначатись видання, за своїми характеристиками йому не відповідні й не допустимі за якістю до використання у вищих навчальних закладах [1].

«Аналіз публікацій з даної проблематики, різноманітність тлумачень і класифікаційних ознак показують, що термін «електронний підручник» часто використовується як «сленговий» вираз, що не відображає суті видання, яке презентується», – підбиває підсумок О. М. Алексеев [1].

Щоб вивести прийнятне визначення, скористаємося Положенням про підготовку навчальних видань та електронних засобів навчального призначення НТУУ «КПІ» та Положенням про електронні навчальні видання «Львівської політехніки».

У Положенні НТУУ «КПІ» зазначено, що

*«Видання – документ, який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, виготовлений друкуванням, тисненням або іншим способом, містить інформацію, призначену для поширення, і відповідає вимогам державних стандартів, інших нормативних документів щодо їхнього видавничого оформлення й поліграфічного виконання.»*

*Електронне видання – електронний документ (група електронних документів), який пройшов редакційно-видавничу обробку, призначений для розповсюдження в незмінному вигляді, має вихідні дані.*

Електронні видання розрізняють:

- за наявності друкованого еквівалента (електронний аналог, самостійне);
- за природою основної інформації (текстове, наочне, мультимедійне);
- за технологією розповсюдження (локальне, мережеве).

*Навчальне видання – видання систематизованих відомостей наукового або прикладного характеру, викладених у зручній для вивчення і викладання формі» [4].*

Таким чином, можемо зробити висновок, що *електронне навчальне видання – це електронний документ (група електронних документів) систематизованих відомостей наукового або прикладного характеру, викладених у зручній для вивчення й викладання формі, який пройшов редакційно-видавничу обробку, призначений для розповсюдження в незмінному вигляді, має вихідні дані.*

«Львівська політехніка» дає таке тлумачення цього поняття:

*«Електронне навчальне видання (ЕНВ) – це електронне видання, що містить систематизовані дані наукового або прикладного характеру, подані у формі, зручній для навчання й викладання, у вигляді текстової, графічної, цифрової, мовної (звукової), музичної, фото-, відео- та іншої інформації або як сукупність таких форм подання інформації. Електронне видання може бути розміщене на будь-якому носіїві інформації – оптичному (CD, DVD-ROM тощо), магнітному (магнітний диск) або іншому, який може забезпечити збереження автентичності цього видання і придатний для відтворення на відповідних технічних пристроях, а також може бути опубліковане в комп'ютерній мережі Національного університету «Львівська політехніка» (ВНС ЛП), в інформаційно-навчальних системах інших ВНЗ і доступне з мережі закладу або з Інтернету» [5].*

Як бачимо, визначення Львівської політехніки більш деталізоване, але водночас оминає важливі характеристики. Уважасмо принципово важливим, що ЕНВ мусить пройти редакційно-видавничу обробку, адже це передусім навчальне видання, до якого висувають жорсткі та високі вимоги щодо грамотності та логічності подання інформації, тому не може бути викладене в авторській редакції. Важливим аспектом також є теза «має вихідні дані», що передбачає затвердження на Методичній раді навчального закладу або в Міністерстві освіти й науки, молоді та спорту, що вимагає відповідність вимогам, закладеним у згаданих Положеннях та виключає самоуправство в поданні матеріалу та хибне зарахування до ЕНВ інших матеріалів.

У Положенні НТУУ «КПІ» маємо чітке визначення понять «підручник» та «посібник», що ґрунтується на положеннях і нормах Законів України «Про вищу освіту», «Про видавничу справу», «Про авторське право і суміжні права», наказу МОН України 17.06.2008 р. № 537 «Порядок надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України»:

*«Підручник – навчальне видання із систематизованим викладом дисципліни (її розділу, частини), що відповідає навчальній програмі та офіційно затверджене як таке.*

*Посібник – видання, призначене для допомоги в практичній діяльності чи в оволодінні навчальною дисципліною.*

*Навчально-методичний посібник* – навчальне видання з методики викладання навчальної дисципліни (її розділу, частини) або з методики виховання.

*Навчальний посібник* – навчальне видання, що доповнює або частково (повністю) замінює підручник та офіційно затверджене як таке.

*Практичний посібник* – виробничо-практичне видання, призначене практичним працівникам для оволодіння знаннями та навичками під час виконання будь-якої роботи, операції процесу.

*Навчальний наочний посібник* – навчальне образотворче видання матеріалів на допомогу у вивченні, викладанні чи вихованні» [4].

Проте понять «електронний навчальний посібник» та «електронний підручник» бракує. Спробуємо із вищевикладеного запропонувати робоче визначення.

**Електронний підручник** – електронне навчальне видання із систематизованим викладом дисципліни (її розділу, частини), що відповідає навчальній програмі та офіційно затверджене як таке, у зручній для вивчення й викладання формі, який пройшов редакційно-видавничу обробку, призначений для розповсюдження в незмінному вигляді, має вихідні дані.

**Електронний посібник** – електронне видання, призначене для допомоги в практичній діяльності чи в оволодінні навчальною дисципліною, матеріал у якому викладений у зручній для вивчення й викладання формі, що пройшов редакційно-видавничу обробку, призначений для розповсюдження в незмінному вигляді, має вихідні дані.

Отже, наповнення, структура, склад електронного видання будуть відрізнятися від друкованого, адже воно мусить містити новітні мультимедійні технології – гіперпосилання, інтерактивні вкладки, закладки тощо, тому потрібно переглянути традиційне ставлення до навчальної літератури. Але водночас до електронних підручників та посібників мають бути висунуті жорсткі вимоги, не кажучи вже про однозначність термінологічного словника.

Електронні інформаційні продукти (видання, підручники, посібники) – явище досить нове й чекає на своє всебічне визначення, окреслення, і саме тому з термінологією слід бути особливо обережними, не варто підмінювати поняття, адже це руйнує термінологічну систему галузі, утруднює сприйняття, заважає в комунікації та навчанні.

1. Алексеев О. М. Відмітні класифікаційні ознаки електронних навчальних видань для інженерних спеціальностей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.ii.npi.edu.ua/index.php?option=com\\_content&view=article&id=268:2009-11-27-12-10-09&catid=83:-15&Itemid=1&lang=uk](http://www.ii.npi.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=268:2009-11-27-12-10-09&catid=83:-15&Itemid=1&lang=uk).
2. Литвин А. В. Електронні навчальні посібники і підручники для ПТНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc\\_gum/Sitimn/2010\\_23/Elektronni\\_navchalni\\_posibnuku\\_i\\_pidruchniki\\_dla\\_PTNZ.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Sitimn/2010_23/Elektronni_navchalni_posibnuku_i_pidruchniki_dla_PTNZ.pdf).
3. Про затвердження Порядку надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України: Наказ Міністерства освіти і науки України № 537 від 17. 06. 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.mon.gov.ua/laws/MON\\_537\\_08.doc](http://www.mon.gov.ua/laws/MON_537_08.doc).
4. Положення про підготовку навчальних видань та електронних засобів навчального призначення / Уклад.: В. Т. Горбенко, Г. І. Лоза, І. О. Мікульонок. – К.: НТУУ «КПІ», 2008. – 48 с.
5. Положення про електронні навчальні видання Львівської політехніки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nauka.lp.edu.ua/fileadmin/nauka/files/Normativni\\_dokumentu\\_NYLP/p.383-394\\_pro\\_electronni\\_nav4alni\\_vudannja.pdf](http://nauka.lp.edu.ua/fileadmin/nauka/files/Normativni_dokumentu_NYLP/p.383-394_pro_electronni_nav4alni_vudannja.pdf).
6. Система стандартів по інформації, бібліотечному и издательскому делу. Издания. Основные виды. Термины и определения: ГОСТ 7.60-2003. – [Чинний від 01.07.2004] – М. : ИПК Издательство стандартов, 2004. – 41 с. – (Міждержавний стандарт).
7. Тріщук О. В. Феномен науково-інформаційного дискурсу у сфері соціальних комунікацій : дис. ... докт. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.01 – теорія та історія соціальних комунікацій / О. В. Тріщук ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2009. – 470 с.